

ÇANAKKALE ZAFERİNİN TÜRK VE DÜNYA TARİHİ AÇISINDAN SONUÇLARI

Dr. Rahmi DOĞANAY*

Çanakkale, Birinci Dünya Savaşı içinde İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devletinin savaştığı cephelerden bir tanesiydi. Ama bundan öte tarihi bir dönüm noktası, dünya tarihini etkileyen önemli gelişmelerden biridir. Şartlara nazaran alınan olumlu netice, bir savunma savaşının çapını çok aşan, sadece savunulan bölge ve ülke itibarıyla değil, dünya dengelerini sarsan, değiştiren bir çerçeveye ulaşmıştı. Etkileri tek bir alanda değil, siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik olmak üzere pek çok alanda görülmüştü.

Bu çerçevede Çanakkale Zaferinin ne gibi neticeler yarattığından önce, İtilaf güçlerinin Çanakkale'yi geçmekte ne gibi beklentileri vardı? sorusuna cevap aranmalıdır. Bu soruya verilecek en kestirme ve öncelikli cevap; İtilaf Devletleri, İttifak bloğunu sarsmak, Almanya'nın en önemli, ama aynı zamanda en zayıf görülen müttfikini saf dışı bırakmak istiyorlardı.

İngiliz Deniz Bakanı Churchill'e göre de; Türkiye'yi derhal kalbinden vurmak için, deniz gücüyle desteklenmiş Yunan ordusu Geliboluyu ele geçirebilir. Bu Müttfiklere Çanakkale Boğazını açar. Marmaraya girilir. Türk ve Alman gemileri batırılır. Oradan Karadeniz'deki Rus donanması ile bağlantı kurulur ve duruma tümüyle hakim olunurdu.¹

İtilaf Devletlerinin Çanakkale'den beklentileri Churchill'in bu ifadesi ile çerçevesizlenmişti denilebilir. Ancak Rus yazar A.A. Adamof'a göre: İngiltere ve Fransa'nın 1915'teki Çanakkale hareketinin gizli sebebi, Ruslar İstanbul ve Boğazlara yerleşmeden önce bu iki devletin yerleşmek istemeleriydi.² Adamof'un bu iddiasına doğru demek ne

* Fırat Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Okutmanı.

1 Erol Mütercimler, Destanlaşan Gemiler, İstanbul, 1987, s. 122.

2 Süleyman Kocabaş, Tarihte Türk-Rus Mücadelesi, İstanbul, 1989 s. 385.

derece nazari ise, adı geçen devletlerin Boğazlar ve İstanbul üzerindeki kavgaları da hatırlandığında tutarsız demek de o kadar nazari bir yaklaşım olur.

Bu çerçeveyi biraz daha somutlaştırırsak:

1915 yılına gelindiğinde savaş Avrupa'da yani Batı cephesinde kilitlenmişti. İngiltere ve Fransa arasında ve her iki ülkenin kendi için de yapılan tartışmalar sonrasında, deniz egemenliği kullanılarak Balkanlara gidip Avusturya ve Türkiye'yi çökmeye veya Boğazlar yolunu açarak Rusya'yı ablukadan kurtarmaya çalışmayı tercih etmişlerdi. Böylece Balkan ülkelerini de yanlarına çekip birkaç yüzbin kişilik taze insan gücünden faydalanmakla daha kesin ve kolay netice alınacaktı. Rusya ablukadan kurtarıldığı gibi Almanya abluka içine düşecekti. Doğu cephesinde gerçekleştirilen Türk taarruzlarında Çanakkale'de açılacak cephe ile hafifleyecekti.

Rusya ile bağlantı kurulunca Rusların irsan kaynakları silahlandırılacak, Rusyanın yiyecek maddeleri serbest piyasalara aktılacaktı.

Henüz kesin tavrını göstermemekle birlikte Almanya'ya meyilli Bulgaristan ile diğer Balkan Ülkeleri İtilaf tarafına çekilecekti. İtalya için de bu durum geçerliydi.

Marmara çevresi ve Trakya'daki Türk yığınağının Süveyş Kanalı ve Mısır'a kaydırılması engellenecekti. Türklerin Balkanlarda girişebileceği ileri hareket önlenecekti. Karadeniz'de kapalı kalan filolar kurtarılacaktı.

İslam alemine karşı Hilafetin prestij ve otoritesi kırılacaktı.

İtilaf kaynakları uygun ve yararlı yerlerde kullanılabilir, Avrupa ve Manş denizinde Almanya karşısında alınan yenilgilerin psikolojik etkileri kalkacak, moraller yükselecekti³.

Yine Churchill'in ifadesiyle; Çanakkale hareketiyle, cihan tarihi değiştirilecek, Türk imparatorluğu ikiye bölünecek, başkenti felce uğratılacak, düşmanlarına karşı Balkan devletleri birleştirilecek, Sırbistan kurtarılacak, Ruslara savaşta yardım edilecek ve savaşın müddeti kısaltılarak sonsuz insan hayatı kurtarılacaktı⁴.

3 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, V. cilt, "Çanakkale Cephesi", 2. kitap, Ankara, 1978, s. 4.

4 Y. Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, C. 3, Kısım 2, s. 55.

Bu ifadeyle savaşın sorumluluğu Osmanlı Devletine ihale edilmiş durumdaydı. Sonsuz insan hayatı kurtaracak çözüm ise, Türk vatanının paylaşılması, milletin ve devletin yok edilmesine bağlanıyordu. Bu tavır, medeniyetin ve uygarlığın hamisi rolünü üstlenenlerin bu değerleri nelere buladıklarını göstermesi yönünden de bir belge sayılmalıdır.

Bu beklentilerle 1915 Şubatından itibaren harekate başlayan İtilaf donanması, 18 Mart 1915'te denizden gerçekleştirdiği büyük saldırıda başarısız olup geri çekildi. Sonra kara harekatı ile Boğaz kıyısındaki mevzileri düşürüp İstanbul'a ulaşmak istediler ve yine başarısız kaldılar. 1915 yılı sonunda tamamen çekildiler. Çekilirken tesellileri, Türkleri Çanakkale'de oyaladıkları, diğer cephelere yardımcı olduklarıydı. Gerçekte Çanakkale'de yenilmekle kalmamış, savaşın insiyatifini de kaybetmişlerdi.

Böylece Çanakkale'de kazanılan Türk Zaferiyle;

Baltık'tan ve Avrupa'dan Almanlar tarafından ablukaya alınan Rusya, Boğazlar ve Karadeniz'den de Türkler tarafından kapatılınca Çarlık Rusyası yıkılmış, savaşın ömrü de kısaltılmamıştı. Yaygın ifadeyle savaş iki yıl uzamış, Rusya'da Sovyet İhtilali ortaya çıkmıştı. Bunun sonucu olarak Avrupa iki ideolojik topluma ayrılmış ve bloklaşmanın ilk temeli atılmıştır.

Ortaklarını kaybeden ve iki yıl daha savaşmak zorunda kalan İtilaf Devletleri de oldukça yorulmuşlardı. Çanakkale'deki başarısızlıkları büyük bir moral çöküntüsü getirmişti.⁵ Böylelikle İngiliz ve Fransız komuoyu ileriki yıllarda savaş aleyhtarı bir tutum takınacaktı. Bu istiklal Savaşı sırasında Türkiye açısından bir avantaj oluşturmuştu.

İtilaf Devletleri Çarlığı kurtaramadıkları gibi, bir de Sovyetlerle uğraşmak zorunda kaldılar. Kapitalist Avrupa Sosyalizmin ülkelerine yayılacağından korktu. Ayrıca Orta ve Yakın Doğu'da da Sovyet yayılmacılığı Rus emperyalizmini aratmayan bir nitelikte ortaya çıkmıştı. Bu nedenlerle Çarlığı yeniden kurmak için Amerika da dahil olmak üzere Çarcılara ekonomik ve askeri yardım akıttılar.⁶ Misyonerler ve din adamları ile ticari şirketler buralarda yoğun çalışmalara baş-

5 N. Monasterev, *Dans La Mer Noire (1912-1924)*, Paris, 1928, s. 121-122.

6 D.F. Fleming, *The Cold War and Its Origins*, New York, 1961, s. 31.

ladılar. Güçlerini bu noktalara da bölen İtilaf Devletleri savaş sonrasında kontrolü tam olarak sağlayamadılar.

Türk ordusunun Irak ve Filistin cepheslerine kaydırılmasını engelleme amacı da bulunan bu hareket beklentilerin aksine, bir milyona yakın İngiliz ve Fransız askerinin buralardan uzak kalmasını sağlamıştır. Avrupa'da Almanlara karşı savaşılan cepheleerde de Almanlara nefes alma şansı sağlamıştır.

Yunanistan, İtalya ve Romanya'nın kısa süre de olsa savaşa girmesini engellemiş, Bulgaristan da İttifak yanında savaşa katılmıştır. Balkan Ülkelerini yanına almak isteyen İtilaf aksine bir notice ile karşılaşmıştır.

Kafkas Cephesinde ise Ruslar, Çanakkale Cephesindeki Türk birlikleri bu cepheye kaydırılmadan önce Erzurum'a kadar ilerlemeyi düşünmüş ve harekete geçmişlerdi. Çanakkale'de Müttefiklerin durdurulması Ruslara Boğazlar yolu ile yardımı engellemiş, Erzurum'a kadar girerek Osmanlı Devleti ile ayrı bir barış yapabileme telaşına düşmüşlerdi.⁷ Doğu Anadolu'da elde edecekleri başarılarla Rus halkının maneviyatını düzeltmek istemişlerdi. Rusya, açık denizlere inme amacına yönelik olarak elinde bulundurduğu bu alternatifini savaş ortamında değerlendirmek istedi. Öncelikle Türk Ermenileri üzerinde bu konuda yatırımı da vardı.

Çanakkale'den çekilmek durumunda kalan Müttefikler de güçlerini Orta Doğu'da ve Batı Cephesinde yoğunlaştırdılar. 1915 yazından itibaren Orta ve Yakın Doğu'da pazarlık ve mücadele kızıştı. İngiltere ve Fransa, Rusya'nın İran, Hindistan ve Orta Doğu'ya inmesini engellemek için Rusya ile taktik mücadeleye girdiler.

Müttefiklerin Çanakkale'den geçip Rusya'nın yardımına gidememesi, İngilizler ve Fransızlar için netice itibariyle, Sovyet tehdidini önleyebildikleri ölçüde olumlu bir gelişme de sayılabilir. Sovyet İhtilalinin gerçekleşmesiyle Boğazlar, Balkanlar, Orta ve Yakın Doğu'daki Rus emperyalizmi engellenmiş, İngiltere ve Fransa paylaşımında başbaşa kalmışlardı. Rusya'nın payına düşenden başka İngiltere ve Fransa, Rusya'nın güneyini de paylaşma şansı yakalamış, 23 Aralık 1917'de bu konuda bir anlaşma imzalamışlardı.⁸

7 A. Nimet Kurat, Türkiye ve Rusya, Ankara, 1990, s. 228.

8 Doğan Avcıoğlu, Milli Kurtuluş Tarihi, İstanbul, 1988, C. 2, s. 764.

Çanakkale'de alınan yenilgi İtilaf hükümetlerinde tartışmalar doğurmuş, bu tartışmalar İngiliz Hükümetini düşürmüş, hareketin başkanı Churchill'in yıldızını söndürmüştü. Kendi ifadesiyle, Çanakkale'deki Türk zaferi Churchill'in siyasi hayatına İkinci Dünya Savaşına kadar ipotek koymuştu.

Çanakkale savaşları Müttefikler kadar, belki de daha fazla ve özellikle askeri alanda Türkleri de yıpratmıştı. Bir çıkarma ihtimaline karşı İzmir'e de yığınak yapmak durumunda kalan Türk orduları bitkin ve yorgun bir haldeydiler. Dolayısıyla savaşın geleceği bu defa güneyde belirlenecekti.

Sovyet Rusya ve Türk Milli Mücadelesi Çanakkale'de doğdu ve mücadelelerinde başarıya ulaştılar. Hem de tüm Asya ve Afrika sömürge toplumlarına, sömürgeciler açısından kötü örnek oldular.

Halifelik merkezini ve Halifeyi işgalcilerden koruyan bu zafer, emperyalistlerin yenilebileceğinin işaretini daha o zaman vermişti. İslam dünyası Avrupanın gerçek yüzünü görmüştü. Kiminle savaşacaklarını bilmeyen müslüman sömürge askerleri, Çanakkale'de Osmanlı ile savaştığını cephede ezan sesini duydukları zaman öğrenmişlerdi. Savaş içinde Türklere duyulan ilgi, zaferle İslam aleminin gözlerinin Anadolu'ya çevrilmesine vesile oldu. Belki dünyanın bazı milletleri gibi müslümanların bir kısmı da Türkleri burada tanıdılar. Efdillerinin yenilebileceklerini gördüler. Bağımsızlık hareketleri canlandı. Sömürgeciler itibar kaybettiler.

Çanakkale İtilaf ordusu içinde savaşan askerlerden yalnız müslümanlarla değil, diğer milletlerden bazılarıyla da sosyolojik ilişkiler kurulmasını sağlamış, Türkleri tanımalarına vesile olmuştur.

Yine Çanakkale'deki zaferin mimarlarından ve Türk Milli Mücadelesinin lideri Mustafa Kemal de Türk ve dünya kamuoyu tarafından bu zaferle tanınmış ve üne kavuşmuştu.

Bu zafer için Türk milleti önemli bir bedel ödemiştir. Özellikle bir yedek subay savaşı halinde cereyan etmiş, onbinlerce Türk aydınını yok etmiştir.⁹ Türkiye istikbalde bu kayıpların önemli sıkıntılarını yaşamış, Cumhuriyetin kurumlaşması ve ülkenin gelişmesinde kadro eksikliğini yaşamıştır. Ülkenin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişimi olumsuz etkilenmiştir.

9 Yılmaz Öztuna, Türkiye Tarihi, İstanbul, 1983, C. 7, s. 294.

Bu olumsuz yönlerine rağmen netice olarak; Çanakkale Zaferi, hastalanmış, hatta ölmüş gözüyle bakılan Türk milletine şan, şeref ve güven kazandırmış, benliğini tanıtmış, Türk milletinin askerlik kabiliyetini, fedakarlık ruhunu, vatan ve millet sevgisini ve manevi gücünü bir defa daha ve dünyaya karşı ortaya koymuştur.

Türk Milli Mücadelesi'nin maddi ve manevi pek çok dayanağı Çanakkale'de canlanan ruhun eseridir.

Şimdi, zaman zaman ortaya çıkan, resmi tarih tartışmaları ve bir dönemin, bazı tesbitlerin şüphe ile karşılanmasına yönelik bir takım görüşler doğrultusunda Çanakkale Zaferinin de küçümsendiğini görüyoruz. Bunlar; Çanakkale'de yüzbinlerce kayıp vermişiz de ne kazanmışız? sonuç olarak açmışız Boğazları ve işgalciler rahatça İstanbul'a ve amaçlarına ulaşmışlar. Öyleyse Çanakkale'de alınan neticeyi bir zafer olarak ilan ederek halk kandırılıyor diyorlar.

Çanakkale'de savaşılmasa, kaynaklar tüketilmeseydi gibi fikirler de üretiyorlar. Bu bakış açısının iyi niyetli olduğundan şüphe edebiliriz. Yenilerek çekilmek durumunda kalan düşmanın, "çekilirken adeta ölen arkadaşlarımıza hissettirmemek istercesine sessizdik" şeklinde yorumlayacak kadar önemseydiği moral değerleri yok etmekten başka bir şeye yaramayan bu iddialara karşı şüpheli olmak gerekir. 78 yıl sonra Çanakkale'de alınan neticenin küçümsenmesinin gerçekçi olmaktan çok daha başka amaçları olabileceğini düşünmek durumundayız.

Cumhuriyet'in gökten zembille indirildiğini düşünmüyorsak, Çanakkale'nin ve çok daha önceleri yaşanan iyi veya kötü olayların kendilerinden sonraki gelişmeleri etkilediklerini kabul etmek durumundayız.

Ama şaşmaz gerçek şu ki; Çanakkale Türk tarihinin dönüm noktalarından biridir. Kendinden önce yaşanan dramatik gelişmelerin milletin üzerinde bıraktığı olumsuz izleri silen ve yazgısını değiştiren bir dönüm noktasıdır.

Türk Milleti Çanakkale Zaferini gerçekleştirirse, İtilaf güçlerine izzet ikramda bulunsa, Türk Milletine reva görülen kaderin değişmesi mümkün olur muydu? Olurduysa nasıl olacaktı? Ödeyeceği bedelden korkarak vatani ve istiklali için savaşmaktan kaçınan bir milletin tarihte müstakil yaşadığı görülmüş müdür?

Çanakkale’de savaşılmasa Türk Milletinin İstiklal savaşını gerçekleştirmesi mümkün olamazdı. İki yıl daha az savaşarak bir ölçüde güçlerini koruyan emperyalistler daha olumlu şartlarda emelleri için savaşacaklardı. Türkler ise, vatan parçalarını savaşmadan bırakan, esaret zincirini gönüllü olarak kabul eden bir millet olmanın ezikliğini yaşayacaklardı. Belki de, nasıl olsa İtilaf devletlerini alt edemeyiz, kendimizi ezdirmeyelim, boşuna kan dökmeyelim diyeceklerdi. Milli Mücadele’nin başlarında Türkiye’de bu görüşle, bu görüşe karşı “Ya İstiklal Ya Ölüm” parolasıyla yola çıkanlar mücadele etmişler, milletin tercihi istiklal için ölümü göze almak olmuştur.

Çanakkale, ülkenin elden gitmesini, düşman donanmasının bayraklarını gururla dalgalandırarak Marmara’ya girmesini engellemişti. Kafkas ordusunun hezimetini unutturmuş, Türk’ün ayranını kabartmıştı.

Burada bir olay aktarmak istiyorum. Bu olay hem Çanakkale savaşları dönemine rastlıyor, hem de Türk milletinin kim ne derse desin vatan ve istiklali uğruna yapabileceklerini gösteriyor.

Olay 1915 yılı Ocak ayı başlarında Avustralya’da geçiyor. Avustralyalılar ve Avustralya resmi kaynaklarından aktarılıyor.

Osmanlı Devleti İngiltere’ye harp ilan ettiği için, Avustralya’da yaşayan iki Türk Abdullah ve Kul Mehmed de Avustralya’ya savaş ilan etmişlerdi.

Abdullah Silver City adındaki şehirde kasaplık, Kul Mehmed de dondurmacılık yapıyordu... Balkan savaşı sırasında Türkiye’ye dönüp gönüllü olmak istediler. Ancak işlemler bitinceye kadar savaş da sonuçlanmamıştı... Arkasından Birinci Dünya Harbi parlayınca tereddüt etmeden memleketlerine dönmek ve vatan mücadelesine katılmak istediler. Kendilerine “yollar kapalı, Türkiye’ye nasıl gidirsiniz?” cevabı verildi. Bunun üzerine Abdullah ve Kul Mehmed Avustralyalı yetkililere; “öyleyse biz de kendimizi size karşı harp halinde addediyoruz” dediler. Avustralyalılar bu sözlerle güldüler...

Fakat Kul Mehmed ile Abdullah hemen o gün Broken Hills adındaki dağlara çıktılar ve boğazı tuttular. Boğaza giren demiryoluna 1200 kişi taşıyan bir tren geldi. Makinist demiryolunun ortasında bir araba ve direğindeki Türk bayrağını gördü. Treni durdurdu. Aynı bayrak boğazın yanındaki tepede dalgalandı. Trenin refakatçisi silahına davranırken vuruldu. Daha sonra trenin üstüne korkunç bir ateş yağ-

murı başladı. Tren pek çok ölü ve yaralı vererek geri dönmeye mecbur oldu. Bunun üzerine olay yerine polis ve jandarma kuvvetleri gönderildi. Başedemediler. Daha sonra eyalet kuvvetleri sevk edildi. Nihayet askeri birlikler göndermek zorunda kalındı. Büyük kuvvetler iki üç koldan Abdullah ve Kul Mehmed'i çapraz ateşe aldılar. Türkler saatlerce ateşle karşılık verdiler. Nihayet Broken Hills tepelerinden silah sesleri işitilmez oldu. Büyük bir ihtiyatla yukarıya çıkan askerler delik deşik iki cesedin 11 metre aralıkla yattığını gördüler. Abdullah tüfeğine sarılmıştı. Mermisi tükenmişti. Kul Mehmed'in vücudunda 21 yara vardı. O da son mermisini yakmıştı... Herkes dağda başka Türkleri arıyordu. Belki de bir tabur Türk vardı nereye gittiler diyorlardı.

Aylar sonra iki kişi olduklarına inanabildi Avustralyalılar. Hadise, "Battle of Broken Hills" yani Broken Hills Savaşı adıyla resmi Avustralya harp tarihine girdi."¹⁰

Hala da Avustralya'da Türk cesareti bir efsane halindedir. Canberra'daki milli müzenin bir gözü olmayan eski asker görevlisi, "Ben memleketinizde bir göz bıraktım. Ama hiç olmazsa sizi tanıdım, hiç pişman değilim" demişti.¹¹ Avustralyalıların hala en iftihar ettiği harp Gelibolu savaşlarıdır ve bizde Çanakkale küçümsenmektedir. Bu davranış biçiminin sahipleri ve amaçları hakkında bir izahata gerek yoktur.

Avustralya'ya savaş açan bu iki Türk'ün hareketleri ise, Türk milletinin vatani, istiklali, kutsal saydığı değerleri uğruna yapabileceği fedakarlığın ölçüsünü göstermesi yönünden bir örnektir. Kutsal bildiği değerler uğruna her şeyini gözünü kırpmadan feda edebilen, bile bile ölüme gidebilen bir millet olarak, tarihten silindi denilen anlarda bile müstakil yeni devletler oluşturabilmemizin sırrı da burada olsa gerektir. Çanakkale'deki ruh da bu ruhtur. Çanakkale'de bu ruh canlanmasa, Çanakkale destanı yazılmasaydı Kurtuluş Savaşı kiminle nasıl yapılabilirdi.

1915'te Boğazları geçmeye çalışan İtilaf bloğunun amacı, savaşı 1916'da bitirmektir. Çanakkale'de engellenmeseler bunun gerçekleşmesi mümkündür de. Doğu Anadolu'yu işgal etmiş Rusya ile İstanbul'

10 Hikmet Feridun Es, "Avustralya'da Çanakkale", Hayat Tarihi Mecmuası, Sayı: 5, Haziran 1967, s. 10-14.

11 H.F. Es, aynı yer, s. 15.

a ve Boğazlar bölgesine el koymuş İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı bağımsız Türk toplumunun durumu ve geleceği çok karanlık olurdu.¹²

1918'de Mondros Mütarekesi imzalandığında Çarlık Rusyası da bulunduğu taktirde Türkiye'nin akibetinin ne olacağını tasavvur etmek için kahin olmağa gerek yoktur. Milli Mücadele'nin başarı ile yapılabilmesindeki amillerin başında doğu sınırimızda Çarlık Rusyasının bulunmayışı gelmektedir¹³. Bu durumda Çanakkale Zaferi Türkiye'yi bir bozgundan kurtardı. Harbi uzattı. Galipler de yenilenler kadar sarsıldı. Çanakkale'de uyanan kahramanlık ruhu, daha o sıralarda batı Türklüğünün kurtuluşu yolunda ilk adımı atmış, gerekli zemini ve psikolojiyi hazırlamıştır.

12 Y.H. Bayur, XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyasası Üzerindeki Etkileri, Ankara, 1974, s. 129.

13 A. Nimet Kurat, Türkiye ve Rusya, Ankara, 1990, s. 258.